

TAVAF

pılması gerekir. **b)** Örtülmesi icap eden yerleri örtmek (setr-i avret). Diğer üç mezhebe göre geçerlilik şartıdır. **c)** Tavafa Hacerülesved'den başlamak. Şâfiî ve Hanbelî mezhepleriyle Mâlikî mezhebindeki bir görüşe ve Hanefî mezhebindeki bir rivayete göre şarttır. Ayrıca Kâbe'nin sağından yürümek de cumhura göre şart, Hanefî mezhebine göre vâciptir. **d)** Gücü yetenlerin yürüyerek tavaf etmesi. Mazeretsiz olarak tahtirevanla veya tekerlekli araçlarla tavaf yapanların ceza kurbanı kesmesi gerekir. Hanbelî mezhebinde de hüküm böyledir. Mâlikîler'e göre yürüme vâcip tavafta vâcip, sünnet tavafta sünnettir. Şâfiî mezhebine göre ise yürüyerek tavaf etmek sünnettir; terkedilmesinden dolayı ceza gerekmez. **e)** Tavafı Hatîm veya Hicr denilen açıklığın dışından dolaşarak yapmak. Diğer üç mezhebe göre bu geçerlilik şartıdır. **f)** Bütün tavaflardan sonra iki rek'at namaz kılmak. Şâfiî ve Hanbelîler'e göre sünnettir ve tavaftan sonra kılınan farz namaz bu namazın yerini tutar. Mâlikî mezhebinde ise bu namaz vâcip tavafta vâcip, sünnet tavafta sünnettir. Bu namazın tavafın ardından hiç ara verilmeden kılınması müstehaptır. Arada tavaf namazını kılmadan peşpeşe tavaf yapmak ise mekruhtur. Tavaf namazını Makâm-ı İbrâhim'in arkasında kılmak müstehaptır. Harem bölgesi dışında kılmak ise mekruhtur. Hanefîler'e göre kerâhet vakitinde tavaf namazını kılmak mekruhtur, Şâfiîler'e göre değildir. Tavaf namazında Kâfirûn ve İhlâs sûrelerinin okunması sünnettir (Tirmizî, "Hâc", 43). Tavaf namazı dışında tavafın vâciplerinden biri mazeretsiz terkedilirse ceza gerekir, fakat tavaf sahih olur. Tavaf yeniden yapılırsa ceza düşer. Tavaf namazının terki hac için eksiklik sayılmaz ve bundan dolayı ceza gerekmez.

Sünnetleri. Hanefî mezhebine göre tavafın başlıca sünnetleri şunlardır: **a)** Necâsetten tahâret. Diğer üç mezhebe göre geçerlilik şartıdır. **b)** Tavafa başlarken Rüknyemânî yönünden gelmek. **c)** Tavafa başlarken ve her şavtın sonunda öperek, dokunarak veya uzaktan işaretle Hacerülesved'i selâmlamak. Mâlikîler bunun ilk şavtta sünnet, diğer şavtlarda müstehap olduğunu söylemiştir. **d)** Ardından sa'y yapılan tavafların ilk üç şavtında erkeklerin hızlı adımlarla ve çalimli şekilde yürümesi (remel). Hicretin 7. yılında ifa edilen umretül-kazâ esnasında müşrikler arasında Medine havasının müslümanları hasta ve zayıf düşürdüğü söylentisinin yayılması üzerine Hz. Peygamber müslümanlara

tavafın ilk üç şavtında remel yapıp Rüknyemânî ile Hacerülesved arasında normal yürüyüşle yürümelerini emretmişti (Buhârî, "Hâc", 55; Müslim, "Hâc", 240). Bu uygulama Resûl-i Ekrem tarafından Vedâ haccında tekrar edilmiş (Müslim, "Hâc", 231) ve daha sonra da sürdürülmüştür. Hanbelî mezhebine göre Mekkeliler ve Mekke'de ihrama girenler için remel yapmak sünnet değildir. **e)** Ardından sa'y yapılan tavaflarda ihramlı erkeklerin sağ omuzu açık bırakması (bk. İZTİBÂ'). **f)** Hacerülesved'den önce uğranan son köşe olan Rüknyemânî'yi selâmlamak. Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre mendup, Mâlikîler'e göre sadece ilk şavtta sünnettir. **g)** Tavafın bütün şavtlarını peş peşe yapmak. Mâlikîler'e göre vâciptir. Farz namaz için kâmet getirilmesi veya abdestin bozulması gibi bir durumda tavaf olduğu yerde bırakılır, kalan kısmı daha sonra tamamlanır. **h)** Erkeklerin mümkün olduğu kadar Kâbe'ye yakın, kadınların ise erkeklerin arasına karışık sıkışmayacak bir uzaklıktan tavaf etmesi. **i)** Kâbe'yi gördüğünde, tavafa başladığında ve tavaf esnasında, Rüknyemânî ile Hacerülesved arasında, tavaftan sonra kıldığı iki rek'at namazın ardından, zemzem içtikten sonra ve mültezemde Hz. Peygamber'den nakledilen duaları okumak. Çoğunluk tavafta telbiyenin söylenmeyeceği görüşündedir. Hanefî ve Mâlikî mezheplerine göre tavafta zikir ve dua ile meşgul olmak Kur'ân-ı Kerîm okumaktan efaldır. Tavafın sünnetlerinin mazeretsiz terki mekruhtur, ancak bir ceza gerektirmez. Ayrıca tavaf yapmanın namaz kılan kimse gibi huşû içinde olması, zihnini ve gönlünü meşgul edecek bakışlardan sakınması tavsiye edilirken sesini yükseltip başkalarını rahatsız etmesi de mekruh sayılmıştır. Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: "Kâbe'yi tavaf etmek namaz kılmak gibidir, ancak tavaf sırasında konuşmanıza izin verilmiştir, bununla birlikte hiç kimse tavafta hayır dışında bir şey söylemesin" (Tirmizî, "Hâc", 112).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "tvf" md.; Ezrakî, *Ahbaru Mekke* (Melhas), I, 45-46; II, 3-23; Fâkihî, *Ahbaru Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş), Mekke 1407/1986-87, I, 186-331; Kâsânî, *Bedâ'î'*, II, 128-132; İbn Kudâme, *el-Muğni* (Herrâs), III, 370-384, 440-444, 527-528; Nevevî, *Şerhu Müslim*, IX, 6, 78; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kâdir*, II, 180-182; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, I, 485-492; Rahmetullah b. Abdullah es-Sindî, *Lübâbü'l-menâsik* (nşr. Abdürrahîm b. Muhammed Ebû Bekir), Beyrut 1421, s. 108-119, 156-157, 213-218; Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü'l-muhtâc*, Beyrut 1404/1984, II, 407-416, 480; Buhûtî, *Keşşâf'u'l-*

kinâ', II, 477, 478, 485, 505, 513; Kalyûbî, *Hâşiye 'alâ Şerhi Minhâci't-tâlibîn*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), II, 108, 109; Ali b. Ahmed el-Adevî, *Hâşiye* (Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, *Şerhu Muhtaşarı Halil* içinde), Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), I, 465-470; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebir*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), II, 30, 33; Ahmet Özel, *Kutsal Topraklara Yolculuk: Hac ve Umre Kılavuzu*, İstanbul 2007, s. 85-98; Şeref b. Ali eş-Şerîf, "et-Tavâf ve ehemmi aḥkâmih", *Mecelletü'l-Buhûşî'l-İslâmiyye*, sy. 44, Riyad 1415-16/1995, s. 177-256; Abdullah b. İbrâhim ez-Zâhim, "Envâ'u't-tavâf ve aḥkâmüh", a.e., sy. 50 (1417-18/1997), s. 193-322; a.mlf., "Vâcibâtü't-tavâf", a.e., sy. 58 (1420/1999-2000), s. 119-224; F. Buhl, "Tavâf", *EL²* (Ing.), X, 376; "Tavâf", *Mv.F.*, XXIX, 120-143.

🕌 SALİM ÖĞÜT

TAVÂİF-i MÜLÛK

(bk. MÜLÛKÜ't-TAVÂİF).

TAVÂLİ'

(الطوالع)

Gönülde

mârifet güneşinin doğuşu anlamında bir tasavvuf terimi

(bk. LEVÂMÎ').

TAVÂLIU'İ-ENVÂR

(طوالع الأنوار)

Kâdî Beyzâvî'nin

(ö. 685/1286)

kelâm ilmine dair eseri.

Tam adı *Tavâli'u'l-envâr min meḥâli'i'l-enzâr* olup bir mukaddime ile üç bölümden (kitab) meydana gelmiştir. Dört fasıldan oluşan giriş mahiyetindeki mukaddimedede mebdâfî (tasavvur, tasdik, nazarin tanımı), tarif (hadd-i tâm, hadd-i nâkis, müfred ve mürekkeb), kıyas ve çeşitleri (kat'î, zannî, aklî ve naklî deliller), nazarin hükmü ve değeri gibi mantık konularına yer verilmiştir. Konular işlenirken değişik firkaların görüşlerine temas edilmiş ve bunlar yer yer eleştirilmiştir. Mukaddime mârifetullahı ayrılan bir kısım ile sona ermektedir. Kitabın yarısına yakın bir hacmi kapsayan ilk bölümü "mümkînât" başlığı altında üç baba ayrılmıştır. "el-Umûru'l-külliyye" adını taşıyan ilk babda mâlûm, mev-cûd, ma'dûm, zihni varlık, hâricî varlık, mahiyet, hakikat, imkân, kıdem, hudûs, vahdet, kesret ve illet-ma'lûl bahisleri; ikinci babda arazlar (araz, ayn, kemmiyet, keyfiyet, aklî ve hissi duyular), üçüncü babda cevherler (cevher ve cisimler, bunların hudû-

sü) ve soyut cevherler (müfârikât: ilk varlık, akıllar, nefisler, ruh, bedenle ilişkisi, bekası) gibi konulara yer verilmiştir. İkinci bölüm ilâhiyyât bahisleriyle ilgili olup üç bab halinde düzenlenmiştir. Allah'ın zâtına ayrılan birinci babda O'nun varlığına ve tenzihî sıfatlarına kısaca temas edilmiş, ikincisinde pek de isabetli görünmeyen bir sıralama ile sübûtî sıfatlar zikredilmiştir: Kudret, ilim, hayat, irade, sem' ve basar -bu arada birkaç haberî sıfat- tekvîn, rü'yetullah, kelâm. Bölümün ilâhî fiillere dair üçüncü babında kullara ait ihtiyarî fiillerin Allah tarafından yaratıldığı, irade sıfatının hayrı ve şerri kapsadığı (hüsün-kubuh), ilâhî fiillerin bir hikmeti olmakla birlikte hiçbirinin O'nun için vücub ifade etmediği ve mecburi hedeflerinin bulunmadığı hususları ele alınmıştır. Üçüncü bölüm "Nübüvvet Konuları ve Buna İlişkin Hususlar" başlığını taşımakta ve üç babdan meydana gelmektedir. Birinci babda nübüvvet duyulan ihtiyaç, mûcizenin aklen imkânı, Hz. Peygamber'in mûcizeleri, ismet sıfatı, peygamberlerin meleklerle karşı üstünlüğü ve kısaca keramet konularına değinilmiştir. Bölümün âhiret, sem'iyât ve imâmet bahislerine ayrılan ikinci babı ebedî hayatın ruh ve bedenle gerçekleşeceği, cennetle cehennem halen mevcut olduğu, mükâfatlandırma ve cezalandırma fiilinin Allah için vücub ifade etmediği, büyük günah işleyenlerin şefaathatıyla veya doğrudan affedilebileceği, kabir azabı ve âhiretin diğer halleri, ayrıca iman mahiyetiyle iman-amel münasebeti konularını içerir. Üçüncü babda Sünnî anlayışa ağırlık verilerek imâmet meselesi tartışılmıştır.

Muhteva bakımından önceki kelâm kitaplarından farklı ve yer yer isabetli görünmeyen bir tertiple yapılan *Ṭavâli'ü'l-envâr*'ın mukaddime kısmı ile birinci bölümü eserin yarısından fazlasını oluşturmakla birlikte kelâm ilminin temel konularından değil bu ilmi destekleyici mahiyeteki felsefe bahislerinden (vesâil) meydana gelmiş, İslâm akaidinin ana meselelerine ise kısaca değinilmiştir. Böylece eser, felsefî konulara ağırlık vermek suretiyle kelâm kitaplarının âdeta felsefe kitabı haline gelmesine öncülük yapmıştır. Fahreddin er-Râzî ile Seyfeddin el-Âmidî'nin başlattığı, felsefe ile birleştirilmiş kelâm yöntemi *Ṭavâli'*de en üst noktaya ulaşmıştır. Daha sonra Teftâzânî ve Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin *Şerhu'l-Makâşid* ile *Şerhu'l-Mevâkıf*ında *Ṭavâli'*in planı örnek alınarak felsefenin tabiiyyât ve kısmen ilâhiyyât bahisleri kelâm ilmine ilâve edilmiş,

böylece felsefe ağırlıklı bir kelâm muhtevası ortaya çıkmıştır. Beyzâvî, ayrıca eserinin bir benzeri niteliğinde *Mişbâhu'l-ervâh* adıyla bir risâle kaleme almıştır (Özervarlı, bk. bibl.). *Ṭavâli'ü'l-envâr* ile bu risâlenin en ünlü şerhi *Meṭâli'ü'l-enzâr*, Edwin E. Calverley ve James W. Pollock tarafından *Nature, Man and God in Medieval Islam* adıyla İngilizce'ye tercüme edilmiştir (I-II, Leiden 2002).

Kâdî Beyzâvî'nin başta tefsiri olmak üzere eserleriyle şöhret bulması, *Ṭavâli'ü'l-envâr*'ın plan bakımından farklılık arzemesinin yanı sıra muhtasar olması ve o dönemlerde felsefe kültürüne önem verme akımının yaygınlık kazanması sebebiyle eser üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Kitabın ilk şerhi Ubeydullah (Abdullah) b. Muhammed el-İbrî'nin *Şerhu Ṭavâli'ü'l-envâr min meṭâli'ü'l-enzâr*'dır. En meşhur şerhi ise Şemseddin Mahmûd b. Abdurrahman el-İsfahânî'nin *Meṭâli'ü'l-enzâr 'alâ Ṭavâli'ü'l-envâr* adlı eseridir. Döneminde önemli kabul edilen bu şerhe dair çalışmalar yapılmış, Seyyid Şerîf el-Cürcânî, Ebû'l-Kâsım es-Semerkindî, Efdalzâde Hamîdüddin Efendi, Mustafa Evhadüddin Yarhisârî, Sarıgözü Nûreddin Efendi, Muslihuddîn-i Lârî, Hocazâde Muslihuddin Efendi, Molla Hüsrev (*Hâşiye 'alâ Ṭavâli'ü'l-envâr*, Manisa İl Halk Ktp., nr. 864/2) ve Saçaklızâde Mehmed Efendi (*Neşrû't-Ṭavâli'*, Kahire 1342) gibi müellifler hâşiyeler kaleme almıştır. *Ṭavâli'ü'l-envâr*'ın adı geçen iki şerhinin dışında Hacı Paşa, Zeynüddin Abdurrahman b. Muhammed el-Kazvîni, Celâleddin ed-Devvânî, Zeke-riyyâ el-Ensârî, İsmâüddin el-İsferâyîni, Taşköprizâde Ahmed Efendi gibi âlimler de esere şerhler yazmıştır. *Ṭavâli'* 1165 (1752) yılında Üsküp Kadısı Hacı Mustafa Sıdkı tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (Süleymaniye Ktp., Giresun, nr. 160). Osmanlı medreselerinde İsfahânî'nin şerhiyle birlikte ders kitabı olarak okutulan eserin İstanbul kütüphanelerinde çeşitli nüshaları mevcuttur. *Ṭavâli'*, İsfahânî'nin şerhiyle birlikte İstanbul (1305) ve Kahire'de (1323, 1339) basılmış, kitabı ayrıca Abbas Süleyman tahkik edip neşretmiştir (Beyrut 1411/1991). Kâmil Tiftik, *Kadı Beyzâvî'nin Ṭavâli'ü'l-envâr'ının Mustafa Sıdkı'ya Ait Tercümesi* adıyla hazırladığı yüksek lisans tezinde söz konusu tercümeyle Latin harflerine çevirmiştir (1997, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

Beyzâvî, *Ṭavâli'ü'l-envâr* (nşr. Abbas Süleyman), Beyrut 1411/1991; İbn Haldûn, *Mukaddime*, Kahire 1322, s. 254; Taşköprizâde, *Mevzûâ-*

tü'l-ülüm, I, 629-630; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1116, 1117; *Osmanlı Müellifleri*, I, 341; II, 53; İzmirlî, *Yeni İlm-i Kelâm*, I, 87; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 742-743; *İzâhu'l-meknûn*, II, 87; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XIII, 122; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 21; M. Sait Özervarlı, "An Unedited Kalam Text by Qadî al-Baydawî: Misbah al-Arwah", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 12, İstanbul 2004, s. 75-125.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

TAVÂŞÎ

(bk. HADİM).

TAVERNIER, Jean-Baptiste

(1605-1689)

Doğu'ya yaptığı gezileriyle tanınan Fransız seyyahı.

Paris'te doğdu. Babası XVI. yüzyılın sonlarına doğru Anvers'ten Paris'e göç eden, harita ticareti yapan, hakkâklıkla uğraşan Protestan bir aileye mensuptu. Çocukluğu, babasının dükkânında dünyanın çeşitli yerleriyle ilgili haritalar ve gravürler arasında geçti. Yolculuklarına önce Avrupa'yı dolaşmakla başladı. Yirmi iki yaşına kadar Fransa, İngiltere, Hollanda, Almanya, İsviçre, Lehistan, Macaristan ve İtalya'yı gezdi; buralarda konuşulan dilleri öğrendi. Önce askerlik mesleğine girmeyi denedi; Bohemya'da Montagne-Blanche savaşına katıldı (8 Kasım 1620), daha sonra Mantoue kuşatmasında bulundu. 1624-1629 yılları arasında Macaristan kral nâibinin hizmetindeyken Türkler'e karşı yapılan savaşlarda yer aldı. Ardından İtalya'ya gitti. Buradan III. Ferdinand'ın taç giyme törenine iştirak etmek amacıyla Regensburg'a geçti. Taç giyme töreni sırasında Kardinal Richelieu'nün danışmanı ve Doğu işleri sorumlusu Peder Joseph kendisine, İstanbul üzerinden kutsal topraklara gidecek de Chappes ve Saint Liebau adlı iki Fransız soylusuna katılmasını önerdi. Tavernier bunu kabul etti ve Doğu'ya al-tı gezi yaptı. İlk gezisinde yol arkadaşlarıyla birlikte 1631 yılı başlarında kara yoluyla İstanbul'a ulaştı. İran'a gitmeye karar verdiği için onlardan ayrıldı. On bir ay kadar İran'a gidecek kervanı bekledi. Bu süre içinde *Nouvelle relation de l'intérieur du serrail du grand seigneur* başlıklı eseri için malzeme topladı. Katıldığı kervan Tokat-Erzurum-Tebriz yoluyla 1632'de İsfahan'a vardı. İsfahan'da bir iki ay kaldı ve Bağdat-Halep-İskenderun üzerinden 1633'te Fransa'ya döndü. Bu ilk gezisinde